

LİBERAL DEMOKRASİNİN DERİNLEŞTİRİLMESİ GEREĞİ VE MÜZAKERECİ DEMOKRASİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZALP
Hitit Üniversitesi İ.İ.B.F.
Kamu Yönetimi
ahmetozalp@hitit.edu.tr

Özet

Benhabib'in (1992) "söylemsel kamu alanı modeli" ismini verdiği müzakereci demokrasi, liberal demokrasi modelinin katılım, politik iletişim, temsil ilkeleri açısından yetersiz kaldığı ve bu nedenle meşruiyet krizine girdiği varsayımı üzerine temellendirilmektedir. Müzakereci demokrasi, eleştirdiği liberal modelden negatif temelli insan haklarını ve hukuk devleti nosyonunu alarak politik katılım ve iletişimle tamamlamaktadır. Habermas'ın söylemsel kamu alanı modelinde, kararlar yurttaşların katıldığı "tahakkümden arınmış bir durumda gerçekleşen müzakereci bir demokrasi"nin ürünüdür. Böylece karar alma süreçlerine yurttaşların katılımının liberal demokrasinin meşruluk krizine çözüm olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı müzakereci demokrasinin olabilirliğini tartışmaya açmaktır. Tahakkümden arınmış bir müzakere süreci oluşturmak ve sürdürmek çok zor; ama diğer zaman tüketen gündelik uğraşlar yanında bu uğraş, farklılıklarla birlikte var olabilmek, "farklı olmak, farklılıkla yaşamak" adına önemli ve değerli bir uğraştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Liberal Demokrasi, Katılım, Müzakereci Demokrasi

THE NECESSITY OF DEEPENING LIBERAL DEMOCRACY AND DISCURSIVE DEMOCRACY

Abstract

Deliberative democracy, called "discursive public sphere" by Benhabib, is built on hypothesis that model of liberal democracy is deficient in terms of participation, representative and political communication and on this account, it is in crises. Discursive model takes the principles of human rights notion based on negative right and State governed by the rule of law from liberal model and deepens it through political participation. In the Habermas' public sphere model, the decisions are production of deliberative democracy that

occurs in the non-domination situation. While the progresses of making-decision are not limited by administrative system, deliberative democracy is a reply to crises of liberal legitimacy. The purpose of this study is to make a critic on discursive model and deliberative democracy is discussed in context with its defectives and restrains. It is a difficult effort to compose and maintain a non domination deliberative democracy. However, it is important and valuable effort rather than the other daily efforts spending time: for being different and to live with differences. So, we are look on a plan with favor discursive democracy as communication process on rationality.

Key Words: *Democracy, Liberal Democracy, Participation, Discursive Democracy*

1. GİRİŞ

Demokrasi teriminin etimolojik kökenini *demos* ve *kratos*, yani halk ve iktidar kelimeleri oluşturduğuna göre, adı üstünde demokrasi de halkın iktidarını şeklinde bir tanımlama, kavramın içeriğinin tarihsel dönüşümünü dışarıda bırakan indirgemeci ve aldatıcı bir tanımlama olacaktır. Günümüzde demokrasi siyasal düzeyde halkın kendi kendini yönetmesini değil, seçtiği temsilciler aracılığıyla ülkenin yönetimini ifade etmektedir. Dolayısıyla çağdaş demokrasilerin hareket noktası liberal demokrasidir. Liberal demokrasi, özgürlüğü katılımı özdeşleştiren, antik çağlara özgü doğrudan demokrasi deneyiminden farklı olarak çok geniş bir toprak parçası üzerinde yaşayan çok sayıda yurttaşın seçimler aracılığıyla kendilerini yönetecek olan kişileri seçtikleri temsili bir demokrasidir. Liberal demokrasi teorik olarak siyasal iktidarın sınırlanmasına, bireysel hak ve özgürlükleri içeren bir özel alana ve temsil ilkesine yaslanmaktadır. Bununla birlikte siyasal kavramların sınırları ve içerikleri hiçbir zaman tam olarak belirlenemezler ve tarihsel süreç içerisinde toplumsal mücadelelere göre şekillenirler.

Liberal demokrasi, özellikle 1980’lerde güncelleşmiş ama aynı zamanda ciddi eleştirilerle karşılaşmıştır. Ulus-devletlerin yetki ve sorumluluk alanlarını daraltan özelleştirme, yerleşme ve deregülasyon politikalarının ardında liberal demokrasinin katılım boyutunun eksik olduğunu ve halkın seçimiyle de gelmiş olsalar da sınırlı sayıda temsilcinin çıkarımın hiçbir zaman temsil ettikleri halkın çıkarıyla tam olarak örtüşmeyeceği için bir temsil krizi yaşadığını savunan tezler ileri sürülmektedir. Bu tezlerin çıkış noktası, söz konusu küresel politikalar doğrultusunda alınan kararlardan etkilenen yurttaşların karar alma süreçlerinden dışlanmalarıdır. Temsil mekanizması, siyasal karar alma işini belirli aralıklarla yapılan seçimlerle iş başına gelen siyasetçilere ya da uzmanlaşmış bürokratlara bırakan bir yöntem olmakla eleştirilmektedir. Dolayısıyla liberal demokrasinin yüzeysel kaldığı ve katılım boyutunu ihmal ettiği varsayımı üzerinden onu derinleştirmeye yönelik olarak “cumhuriyetçi yurttaşlık” (Arendt), “radikal demokrasi” (Laclau ve Mouffe), “güçlü demokrasi”(Barber) gibi modeller geliştirilmektedir. Çalışmamızın konusunu bu modellerden birisi olarak siyaset

yazınında tartışılan Habermas'a ait müzakereci ya da söylemsel demokrasi modeli oluşturmaktadır.

Habermas, eşit ve özgür yurttaşların ortak sorunlar hakkında tartışmak üzere bir araya geldikleri, hem devlete hem ekonomik alana karşı özerk ve tahakkümden arınmış bir kamusal alan tasarlamaktadır. Müzakereci demokrasi kamusal alanda gerçekleşen ve aynı zamanda onu oluşturan politik iletişimin kendisidir. Böylece politik iletişim yönetsel sistem tarafından sınırlanmamış olduğundan alınan kararların yurttaşların iradelerine dayanacağı ve liberal demokrasinin meşruluk krizine çözüm olacağı düşünülmektedir.

Bu doğrultuda çalışmanın ilk bölümünde liberal demokrasinin temel varsayımları ve meşruiyet krizine yer verilmektedir. İkinci bölümde müzakereci demokrasinin koşulları ve müzakere sürecine katılımın etik ilkeleri incelenmektedir. Son bölümde ise, müzakereci demokrasinin kısıtlarına ve eksikliklerine yöneltilen eleştiriler üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır.

2. KENT DEVLETİNDEN ULUS DEVLETE: DEMOKRASİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Bugünkü demokrasi kelimesinin etimolojisi, polisi oluşturan *demelere* (nahiye) dayanmaktadır. Yurttaşlık veya demokrasi anlayışına geçişle kan bağından toprak esasına geçiş arasında paralellik vardır.¹ Toprak esasına dayalı olarak bölünmüş *demelerde* Atinalı bir anadan ve babadan doğmuş, on sekiz yaşını doldurmuş erkeklerin *demot* listesine yazılmasıyla demokrasinin “demos” u ortaya çıkmıştır (Aristoteles, 1943: 75). Bununla birlikte *demot*, aralarında “bir bütün olarak halk/yurttaşlar topluluğu” ve “sıradan halk/alt sınıflar”ında bulunduğu pek çok anlamı olan değişken bir sözcüktür. Aristoteles'e göre “*demot*”un yönetimi olan demokrasi , “iyi kent – site yönetimi” diye çevirebileceğimiz “*politeia*” nın karşıtı ya da yozlaşmış biçimiydi (Ağaoğulları, 2004: 357; Aristoteles, 2000: 111; Sartori, 1996: 22). Bununla birlikte Sartori'nin aktardığı gibi *demot*, M.Ö. beşinci yüzyılda halk meclisi ‘ekklesia’da toplananları nitelemek için kullanılmıştır. Fakat kimi zaman *demot* toplumun tümü, yığın (*polloi*) çoğunluk (*pleiones*) ya da Polybos'ta olduğu gibi yozlaşmış anlamda kalabalık (*ochlos/ochlokrasi*) sözcükleriyle bağdaştırılmıştır. Yine de *demot* sözcüğü Latinceye *populus* olarak çevrilince belirsizlik artmış olmasına rağmen bugünkü halk egemenliği kavramının kökenini oluşturmuştur (Sartori, 1996: 23). Yunanca'da ideal *demot*, kendi başlarına karar veren ayrı ayrı bireylerin bir toplamı olarak değil yurttaşlardan oluşan kolektif bir siyasal bütün olarak “polis”le birlikte düşünülmüştür. Demosu oluşturan yurttaşlardan her biri polisin bir parçasıdır ya da başka bir ifadeyle polis, politeslerden oluşan siyasal bir topluluktur. Ancak yurttaşlardan oluşan bu siyasal topluluğa polisteki kadınlar, çocuklar, köleler dahil değillerdi. Özel alanda yaşamın üretimi için emek

¹ Solon'un ve Cleisthenes'in reformları “demos”nun yurttaşlığa terfisinin önemli anlarıdır. Solon aristokrasi dönemine ait borç köleliğini ortadan kaldırmıştır. Cleisthenes ise kan bağı yerine toprak bağına dayalı bölümlenmeyi getirmiş, polisi demelere ayırmıştır. Ayrıca zamanla yurttaşlık hakları zanaatkârları kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Aristoteles, 1941).

harcayan bu sınıflarla birlikte meteksler, yani yabancılar da yurttaşlık kategorisinin dışında tutulmaktaydılar. Yurttaşların politikayla ilgilenmek için ihtiyaç duydukları boş zamanı olanaklı kılan şey yurttaşlıktan dışlanan kadınların ve kölelerin hanede gündelik işleri yerine getirmeleriydi (Benhabib, 1992: 82–93). Bir yurttaşın kendisi ve özel alanı oluşturan hanesi ile ilgilenmesi hoş görülen bir durum değildi. Constant'ın “eskilerin özgürlüğü” adını verdiği kolektiflik içinde, olumlu anlamda bir kişi olarak birey kavramına yer verilmemekteydi. İnsan kişiliğinin bir uzantısı olarak hem ahlâkî hem de hukuksal olarak kavranan, meşru bir özel alan sağlayan bireysel haklar yoktu. Özel alanla aşırı ilgi gösteren yurttaşlara polisle ilgilenmeyip yalnızca kendisiyle ilgilenen anlamında idiotes denmekteydi (Sartori, 1996: 309).

Bu nedenle antik demokrasinin işleyişi ilk olarak, kamusal çıkarı önde tutan, iyi yaşamın polisin sürdürülmesine adanmış yaşam olduğunu kabul eden erdemli yurttaşların varlığına bağlıydı. İkinci olarak toplumsal çatışmaların demokrasiyi tehdit edecek duruma gelmemesi için siyasal ve yasal anlamda eşit olan yurttaşlar arasında ayrıca görece ekonomik bir eşitlik gerekliydi. Her yurttaş siyasal yaşama katılmanın ön koşulu olan boş zamanı sağlayan bir haneye sahip olmakla birlikte ticaretle aşırı derecede zenginleşen yurttaşlara karşı aynı siyasal haklara sahip yoksul yurttaşlar tepki göstermekteydi. Bu nedenle Atina demokrasisinin en parlak çağını diğer polisler üzerinde hegemonik güç olduğu M.Ö. 5. yüzyılda yaşaması rastlantı değildir. Atina Perslere karşı polislerden oluşan bir federasyonun lideri olmuş, Perslere karşı savaşı gerekçe göstererek emperyalist bir politika uygulamış, Pers tehdidinden sonra da bu politikalarını sürdürmüştür. Çünkü kamu işleriyle uğraşan asker, denizci, jüri üyesi, sporcu, emekli gruplarını da içeren yaklaşık 20 bin kamu görevlisine kamu bütçesinden ödeme yapılmaktaydı (Parkinson, 1984: 160). Aristo, “*Atinalıların Devleti*”nde kamusal işlere ilginin azalması yüzünden yurttaşların meclis oturumlarına katılmasını sağlamak amacıyla belirli ücretler ödendiğini yazmaktadır (Aristoteles, 1943). Atina demokrasisi gelirler azaldığında ve servet eşitsizlikleri derinleştiğinde son derece kırılğan bir yapıya sahipti.

Son olarak polis mekansal yerleşim açısından da yurttaşların meclis toplantılarından önce ve sonra da kamusal tartışmaları yürütebilecekleri şekilde tasarlanmıştı. Kentin hakim tepesinde dinsel bir tapınağın etrafında akropolis yer almaktaydı. Bu akropoliste Sofokles, Euripides, Aristofenes gibi düşünürlerin yapıtlarının sergilendiği tiyatro binası, mahkemeler, kamu binaları, spor alanları bulunmaktaydı. Kentin çevresini her biri üretim yeri olan haneler (toprakla birlikte) serpilmekteydi. Bu hane sahiplerinin birçoğunun akropolisin yamaçlarından aşağıya doğru planlanan sokak yerleşimlerinde de ikameti vardı. Dolayısıyla polisin kentsel mekanı yurttaşların bir şekilde meclis toplantıları dışında da karşılaşabilecekleri, toplanabilecekleri, tartışabilecekleri biçimde düzenlenmişti (Mumford, 2007: 201–205). Polis, küçük ölçekli doğrudan demokrasi deneyiminin büyük ölçüde gerçekleştiği bir siyasal örgütlenmeydi.

Doğrudan demokrasi deneyimi açısından siyasal model oluşturan “polis”in tarihsel olarak ortadan kalkmasının ardından kent ölçekli özerk, bağımsız, demokratik siyasal birimlerin yeniden ortaya çıkması 11. yüzyıl geç ortaçağ kentlerindedir. Ticaretle canlanan, feodal siyasal iktidara karşı özerk olan, kent surlarının kenti sadece mekansal olarak değil, hukuksal ve siyasal olarak ta feodal yapıdan ayıran, yurttaşlık, özyönetim, demokrasi, cumhuriyet gibi kavramların tartışılmaya başlandığı bu kent ölçekli devletler (Pirenne, 2006: 164-167), burjuvazinin çıkarları doğrultusunda (ulusal pazarlar, can ve mal güvenliği, serbest dolaşım, tek vergi vs.) modern devlet lehine ayrıcalıklarından vazgeçmişlerdir. Dolayısıyla modern dönem, kent ölçeğinden ulusal ölçeğe geçişin yaşandığı bir dönüşüme tanıklık etmiştir (Dahl, 1996: 272). Bir kere polis yurttaşlarla özdeşleşmiş bir siyasal yapıyken modern dönemde gelişen kapitalist mülkiyet ilişkileri ile birlikte toplumdan ayrılmış, kendi içerisinde bir bütünlük oluşturan, iş bölümü ve uzmanlaşmaya dayalı modern devlet ortaya çıkmıştır (Fişek, 2005: 102–103). Bu gelişme ile yurttaşlığı yalnızca katılım boyutu ile tanımlayan antik dönemden farklı olarak, ayrılmış siyasal iktidardan/devletten korunma boyutunu da içeren liberal bir anlayış ortaya çıkmıştır. Antik dönemde gündelik yaşamın yeniden üretildiği temel birim olan ve mahrumiyet alanını oluşturan hanenin niteliği ile politik alanın niteliği devlete göre biçimlenmiştir. Hane mahrumiyet alanından mahremiyet alanına dönüşerek bireye bağlı haklarla donatılmış kişisel, dokunulmaz bir nitelik kazanmıştır. Modern dönemin aksine “polis”te bir kişi olarak birey kavramı yoktu. Dolayısıyla insan kişiliğinin bir uzantısı olarak, bireysel haklar temeline dayanan meşru özel alana bağlı kişi özgürlüğü kavrayışı yenidir (Sartori, 1996:308- 309). Diğer taraftan “oikos”un “nomoi”sinin yani hanenin kurallarının, haneden çıkarak ekonomik ilişkiler ağıyla toplumsal alana yayılmasıyla üretim haneden piyasaya kaymıştır. Sartori’nin belirttiği gibi antik dönemin demokrasisi “homo oeconomicus”un aleyhine politik bir hayvan ortaya çıkarmıştır.

Yurttaşların seçimle ya da kurayla aldıkları sorumluluklar profesyonel uzmanların mesleklerine dönüşmüştür. Sartori’nin belirttiği gibi artık, kendi kendini yönetmenin yerini yöneten devlet; polisle özdeşleşmiş yurttaşların yerini devleti için yaşayan uyruklar almıştır. Sartori, toplumun üzerinde yer alan ve yöneten bir örgütlenmiş siyasal iktidar yani devlet karşısında ancak “bir şeyden (iktidar) özgürlük” anlamında olumsuz bir özgürlük tanımıyla iktidarın keyfi ve sınırsız kötüye kullanımının engellenebileceğini öne sürmektedir. Özel alan-özgürlük ilişkisinin siyasal boyutunu bu nokta oluşturmaktadır. Polis’teki politik işlere katılma, kendi kendini yönetme anlamına gelirken günümüzde iktidarı etkileme işine dönüşmüştür. “Bir şeye(iktidara/devlet işlerine) katılma” anlamında özgürlük, olumsuz nitelikli “bir şeyden” özgürlük anlayışını tamamlayan olumlu nitelikli özgürlük türü olarak önemlidir. Çünkü siyasal özgürlük ile siyasal baskı (devlet iktidarı) arasında ki sınırı belirleyen bir şeyden/siyasal iktidardan özgürlüktür (Sartori, 1996: 323- 356). Negatif özgürlük, devletin müdahale alanı dışında tutulan özel alanda haklarla donanmış rasyonel bireylerin kendi tercihlerini özgürce yapabilmeleri anlamına gelmektedir. Bireylerin

politikayla ilişkileri belirli aralıklarla tekrarlanan seçimlerde oy kullanarak yerel ve ulusal ölçekte temsilcilerini seçmektir. Politikayla ilgilenmeyen yurttaş antik demokraside olduğu gibi idiot olarak görülmez; özel işleriyle ilgilenmesi bireysel tercihi olarak görülür.

Dahl'e göre liberal demokrasi bu dönüşüme bir yanıttır. Demokrasinin yalnızca yurttaşların zorunlu olarak bir araya gelmesine yetecek kadar küçük ölçekli kentlerde uygulanabileceği düşüncesinin aşılmasıdır. Bu dönüşüm "temsil" sayesinde gerçekleşmiştir; temsil, ulusal devletleri demokratikleştirmeye yardımcı bir araç olarak hem tarihsel bir olgu hem de eşitlik mantığının geniş ölçekli bir siyasal sisteme uygulanmasıdır (Dahl, 1996: 272- 273). Fakat bu dönüşüm kolayca gerçekleşmediği gibi zaman içerisinde sorun oluşturacak paradoksal bir eklemlenmenin ürünüdür. Liberal ve demokrasi kelimelerinin birbirinden ayrılmaz biçimde modern demokrasiyi nitilemekte kullanılmaları bu ikisinin eş anlamlı olduğunu ya da birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğini akla getirmektedir. Fakat liberal ve demokratik gelenek arasında zorunlu bir ilişki yoktur, yalnızca olumsal bir eklemlenme vardır. Demokrasinin ana sorunsalları, eşitlik, yöneten ve yönetilen arasında özdeşlik ve halk egemenliğiyle liberalizmin ana sorunsalı bireysel özgürlüktür (Mouffe, 2000: 14- 15). Bu eklemlenme ile liberalizm demokratikleşmiş, demokrasi liberalleşmiştir.

Liberal demokraside önemli olan seçimler yoluyla iktidara gelen çoğunluğun temsilcileri aracılığıyla farklılıklar üzerinde baskı kurmasını engelleyecek hukuksal önlemler alınmasıdır. Örneğin "*The Constitution of Liberty* (Özgürlüğün Anayasası)" isimli çalışmasında Hayek, demokrasi ile liberalizm arasındaki farklara değinmektedir. Salt demokrasi yasaların nasıl yapılacağıyla ilgilidir. Buna karşılık liberalizm yasaların içeriğiyle ilgilidir. Demokraside çoğunluğun düşüncesi doğru olarak kabul edilirken liberal bir düzende bir kararın çoğunluk tarafından alınması yeterli değildir. Aynı zamanda kararın yasaların üzerinde yer alan hukuk ilkelerine uygun olması gerekir. Dolayısıyla demokraside kararların kimler tarafından alındığı yani kimin yönettiği önemliyken, liberalizmde "kim yönetirse yönetsin" yönetenin nereye kadar "sınırlandırıldığı" önemlidir (Hayek, 1960: 103-112).

Yurttaşların modern dönemde devletin dokunamayacağı bir özel alana sahip olması, yine ulus devlet tarafından güvence altına alınan ve yurttaşla birey olarak kişisel alan sağlayan temel hakları sayesinde olmuştur. Tarihsel olarak, 18. yüzyıl mülkiyet, konuşma, düşünce ve inanç özgürlüğü gibi bireysel özgürlükler için gerekli olan sivil hakların elde edildiği; 19 yüzyıl, yurttaşlık hakkının işçileri, kadınları kapsayacak biçimde daha geniş kitleler tarafından kazanıldığı; 20. yüzyıl, yurttaşlığa sivil ve siyasal haklar yanında sosyal hakların eklendiği dönem olmuştur (Sarıbay, 1991: 6). 80'li yıllar ise sosyal devletin çözüldüğü, yeniden geçerlilik kazanmaya başlayan liberal demokrasinin yüzeysellik eleştirisine konu olduğu yıllardır.

3. LİBERAL DEMOKRASİNİN ELEŞTİRİSİ VE MÜZAKERECİ DEMOKRASİ

Liberal demokrasiye yönelik eleştiriler, genel olarak iki konuda yoğunlaşmaktadır. İlk olarak siyaset-yönetim ikiliği ve temsil sistemi eleştirilmektedir. Liberal demokraside temsilciler, halk iradesini oluşturan bireylerin tercihleriyle iş başına gelen ve onların sorunlarını çözmeye yönelik politikalar üreten kişiler olarak kabul edilmektedir. Temsilcilerden oluşan yasama, kararları alan ve toplumsal yaşamın gerektirdiği kuralları koyan erklerdir. Yürütme, dar anlamıyla, yasama tarafından alınan kararların uygulayıcısı kabul edilen rasyonel, tarafsız bir aygıt olarak görülen bürokrasidir. Habermas, liberal anlayışa göre demokratik sürecin işlevinin, devleti toplumun çıkarları doğrultusunda programlamak olduğunu ileri sürmektedir. Devlet ya da dar anlamıyla bürokrasi kamu yönetimi mekanizmasını içermektedir. Liberal anlayışta siyaset, uzmanlaşmış devlet mekanizmasına (kamu yönetimine) karşı kişisel çıkarları bir araya getirerek bunları kolektif amaçlara yönelik olarak bir araya toplama ve siyasal iktidara kabul ettirme çabasıdır. Siyaset, siyasal gücü idari düzeyde kullanmada uzmanlaşmış bir yönetim aygıtına karşı talepleri ileri sürme işlevini görmektedir (Habermas, 2002a: 151-152).

Alınan ve uygulanan politik kararlara, belirli aralıklarla yapılan seçimlerle toplumsal meşruluk sağlanmakta ve bu döngü süregitmektedir. Bu bağlamda Habermas'ın söylemsel modelinin benimseyen Fox ve Miller, prosedürel yani kurallarla işleyen liberal demokrasiyi 'loop model' ya da aksak demokrasi olarak adlandırmaktadırlar. Çünkü rasyonel, tarafsız, kişiselliklerden tamamen arınmış bir bürokrasiden söz etmek, artık olanaksızdır. Siyaset-yönetim dikotomisi ya da ikiliği demokrasiye hizmet şeklinde sistematik olarak işlemez. Bürokrasinin tamamen yasamanın kurallarına bağlı olduğu, dolayısıyla halk egemenliğine yaslandığı gerekçesi bu döngünün fonksiyonsuzluğu yüzünden yanlış yol gösterici olmaktadır; aynı zaman da anti demokratiktir. Yürürlüğe ne kadar çok kural konursa, yöneticiler onların içerisinde o kadar çok kişisel bir seçim yaparak tikel bir öncelik sıralaması yapacaklardır (Fox ve Miller, 1995: 5). Bürokrasi, saf kamusal çıkara hizmet eden tarafsız bir aygıt olmayıp tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen toplumsal koşullardan ve siyasal mücadelelerden etkilenmektedir. Bürokrasi bir yandan kamusal çıkar, öte yandan kendi çıkarı (güç ve ayrıcalıklar anlamında) ve diğer yandan siyasetin talepleri arasında kalmaktadır ve toplumsal çatışmaların yansıdığı bir düzey olmaktadır.

Bürokrasi için geçerli olan durumun bir benzeri yasama sürecinde de yaşanmaktadır. Fox ve Miller'e göre, tikelleştirilmiş özel çıkarlar yasamaya nüfuz etmiştir. Bu çıkarların etkisi altında kalan yasamacılar tarafından onaylanan kurallar politik karar haline gelmektedirler. Bu durumda, gerçek anlamda politikanın yerini iyi örgütlenmiş özel çıkarlar, seçim kampanyaları, medyada yer ve zaman kiralamaya dayalı imaj çalışmaları almaktadır. Aksak demokraside bu olanaklardan yararlanmak güç sahibi olmayı gerektirdiğinden, güç sahipleri olaylar ve sorunlar hakkında farklı bir görüş önermek isteyenlerin önlerini keserek farklı sınıfları sürecin dışına atmaktadırlar (Fox ve Miller, 1995: 10; Guehenno, 1998: 88).

Liberal demokrasiye yönelik eleştirilerin yoğunlaştığı diğer konu liberalizmin bireysel tercih özgürlüğünü soyut biçimde ele almasıdır. Doğal olarak, negatif hakların piyasa ilişkilerine göre belirmesi sonucunda liberal görüşün siyasetle ilgili mantığı da piyasa mantığına dayanır. Seçimde oy veren yurttaşın tercihi, piyasadaki tarafların tercih edimiyle aynı yapıdadır. Liberal özgürlük, devlet iktidarı karşısında özel alanın korunması ve özel alanı genişletmek üzere devletin sınırlandırılmasıdır. Birey, özel alanda yaşamını düzenlerken kendisi için en iyi olana karar verebilecek rasyonelliktedir. Piyasa, rasyonel bireylerin üreticiler ve tüketiciler olarak yer aldıkları ve kendi çıkarları doğrultusunda ürün tercihi yaptıkları alandır. Dolayısıyla bu mantığın uzantısı olarak yurttaşlar, siyasal alanda da kişisel çıkarlarına en uygun parti programına sahip olan ya da en uygun vaatlerde bulunan siyasal partiyi tercih ederek oy kullanacaklardır (Habermas, 2002a: 151–156). Liberal demokrasinin meşruiyet temelini oluşturan sözleşme kuramlarından kaynaklı bu birey yaklaşımı, cinsiyet, örf-adet, gelenek, dinsel inanç, maddi durum gibi her türden somut toplumsal belirlenimden soyutlanmış kurgusal bir tasarımdır. Taylor’a göre bireyin önünde engel olarak kabul edilen bu dışsal unsurları bir kenara iterek özgürleşen “ben” somut kişilikten yoksun ve tamamlanmış projesi olmayan “ben”dir. Bu anlamıyla liberal özgürlük içinde hiçbir şeyin yapılmaya değer olmadığı bir boşlukta geçerlidir. Oysa birey toplumsal anlamda bir bağlama yerleşmiştir; doğuştan kendisini verili olarak bir toplulukla ilişkili bulur (Kymlicka, 2006: 226).

Liberal demokrasiye yöneltilen bu eleştirilerin pratikte geçerlilik kazanmasının altında yatan neden ise, ulusal ölçekli liberal demokratik kurumların küresel ölçekte yaşanan gelişmeler karşısında aşınmalarıdır. Bu aşınmanın, ulusal kurumların yetki ve sorumluluk alanlarının daraltılması ve sorun çözme kapasitelerinin azalmasına paralel olarak küresel ve yerel ölçekli aktörlerin öne çıkmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü küresel ölçekte etkili olan kararların çoğu liberal demokrasilerin seçilmiş hükümetleri tarafından değil, IMF, Dünya Bankası gibi uluslar üstü kurumlar tarafından alınmaktadır. Bu kararlar daha sonra ulusal hükümetlerle yapılan pazarlıklarla halkın gözünden kaçırılarak uygulamaya konmaktadır. Bu nedenle Habermas, 1970’li yılların ileri kapitalist toplumlarında yaşanan krizi, ekonomik kaynaklı olan ve daha sonra siyasal ve kültürel alanlara kayan bir sistem krizi olarak görmekteyken, 90’lı yıllarda, liberal demokratik kurumların içine düştüğü bir meşruiyet krizinden söz etmektedir (Habermas, 2002b:147–148; Held ve Simon, 2006: 400–401; Vergin, 2008:50–51). Seçimle iş başına gelen siyasetçilerin aldıkları kararlar, bu kararlardan etkilenen yurttaşların belirleme, etkileme alanı dışına çıkmakla meşruiyet yitimine uğramaktadırlar.

Bu bağlamda Habermas, liberal anlayışın piyasa mantığının siyasal düzeyde alınan kararlara meşruluk sağlamada yetersiz kaldığını düşünmektedir. Bu nedenle liberal demokrasinin hukuksal çerçevesini benimseyerek bireysel hakları güvence altına alınmış yurttaşların iletişiminin ürünü olan müzakere ile sistemin meşruluk sorununu çözmeye çalışmaktadır. Piyasa mantığına iletişimin mantığını eklemekte kamusal alanı yurttaşların müzakereye tam

açık biçimde katıldığı politik özerk bir alan olarak tasarlamaktadır (Habermas, 1996: 38; 2002a: 155). Habermas, antik Yunan'dan esinlenen cumhuriyetçi anlayışın “özneler arası iletişim” boyutunu liberal anlayışın siyaseti seçim ve rekabete indirgeyen görüşüne tercih etmektedir. Benhabib'in belirttiği gibi Habermas'ın söylemsel ya da müzakereci demokrasi modelinde katılım, ancak dar bir şekilde tanımlanan politik bir süreçle (seçim) gerçekleşebilecek bir etkinlik olarak değil, toplumsal ve kültürel alanlarda da söz konusu edilebilecek bir etkinlik olarak görülmeye başlanır (Benhabib, 1992: 73–78). Bu modelde yurttaş, ne bütünü temsil eden ve onun adına davranan siyasal aktördür ne de bireysel aktörler sistem süreçlerinde körü körüne hareket eden bağımlı değişkenlerdir. Habermas'ın söylemsel modeli, negatif özgürlükleri de güvence altına alan anayasal çerçevede cumhuriyetçi görüşe uygun olarak merkeze siyasal görüş ve irade oluşumu sürecini almaktadır. Çünkü anayasal haklar, demokratik işleyişteki önemli iletişim koşullarını kurumsallaştırır. Habermas, siyasetin başarısını toplu eylemde bulunan yurttaşlara değil, eylemde bulunmadan önce çerçeveyi oluşturacak iletişim usullerinin ve koşullarının kurumsallaştırılmasına dayandırmaktadır (2002a:144).

Söylemsel modelin temel unsurları yurttaşlık, hak ve katılımdır. Bir karardan etkilenen her öznenin(yurttaş) söylem oluşturma sürecine yani tartışmaya eşit biçimde katılma hakkı vardır. Söyleme katılan herkesin herhangi bir sava itiraz etmek için soru sormaya; yeni bir sav ileri sürmeye; öne sürdüğü savları tanımlamaya; davranış, arzu ve isteklerini ifade etmeye hakkı vardır. Hiçbir konuşmacı tartışma süreci içerisinde içsel(manevi) ya da dışsal(fiziksel) bir zorlamayla engellenemez. Söylem kural rasyonel iletişimin ürünü olan bir uzlaşmayı hedeflemektedir (Sitembölükbaşı, 2005: 149- 150; Dursun, 1999: 113; Fox ve Miller: 1995: 11- 12). “Kamu alanı; yurttaş olarak hepimizin ortak olduğu o yapay dünya, hem bireyselliği hem eşitliği mümkün kılan bir ara durumdur.” (Villa, 1996:262).

Ancak liberal demokrasiyi yurttaşların tartışmalarıyla derinleştirmeyi amaçlayan Habermas'a yöneltilen eleştirilerin başında “ampirik eksiklik” ve “soyutluk” eleştirisi gelmektedir. Bu bağlamda eleştiri getiren bir isim olan Gould, farklılıkların kamusal alanda yeterince dikkate alındığı kuramsal çerçevenin henüz soyut olmaktan kurtulamadığını öne sürmektedir. Farklılıkların kamusal alanda neye göre ve nasıl tanımlanacağı hâla sorun olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte teorik olarak eşitlikten söz edilmesine karşın uygulamada cinsiyet, kültür, ırk gibi farklılıkların eşitliği sağlayacak biçimde nasıl aşılacağı da tartışma konusudur (Gould,1999: 244- 250). Bununla birlikte Gould, bu eleştirilerin, Habermas'ın söyleme ilişkin kamusal alanının önemini azaltmadığını belirtmektedir.

Bu bağlamda eleştirilerin en geçerli olanlarından biri de feminist eleştiridir. Feminist eleştiri, kadının konumu ve özel yaşamın kamusal tartışma dışında bırakılması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Benhabib'e göre, Habermas'ında dâhil olduğu çağdaş normatif etik ve politika teorileri, cinsiyet konusuna karşı körleşmişlerdir; yani bu teoriler, farklı sorunları, yaşamın bütün alanlarında kadın öznelerine karşı erkekliğin deneyimlerindeki farklılıkları

görmezden gelerek, toplumsal yaşam alanı içerisinde erkeklerin kadın üzerinde ki tahakkümünü gizlemişlerdir (Benhabib, 1999: 90- 92).

Tahakküm ilişkilerinden arınmış bir söylemsellikle kurulan bir kamusal alan düşüncesi yalnızca kadın erkek ilişkileri bağlamında eleştiri konusu olmuş değildir. Aynı zamanda erkek ya da kadın, genç ya da yaşlı, yoksul ya da zengin, siyah ya da beyaz, yerli ya da göçmen fark etmeksizin toplumda farklılıklar arasında kurulan her türlü iletişimde bir şekilde farklı düzeylerde eşitsizlik söz konusudur. Bu bağlamda Touraine, Habermas'ın özne ve iletişim anlayışını yadsımaktadır. Habermas'a göre, iletişimsel edimde bulunmanın dayandığı dilsel mübadele kuralları normatif bir temele sahiptir. Normatif kurallar bireylerin karşılıklı olarak birbirlerini anlamalarını, şeffaflığı ve karşılıklılığı, şiddetten ve tahakkümden muaf olmayı gerektirir. Üstü örtük olarak eşitler arasında karşılıklı anlaşma normuna göndermede bulunur (akt. Gorz, 2001:176). Touraine, bu teoriyi eleştirirken özneler arası iletişimin bireyleri karşı karşıya getirmediğini; bu iletişimin, bir yandan toplumsal konumlar ile iktidar kaynaklarının, öte yandan kişisel ve kolektif tasarımların karşılaşması olduğunu ileri sürmektedir. O'na göre, her birey toplumda dil mübadeleleri içinde olmaktan çok bağımlılık ya da işbirliği ilişkileri içinde bulunmaktadır. Tourain'e göre demokraside vurgu, özneler arası iletişime değil, bizatihi büyük harfle "Özne"ye, iletişime değil ben/özne üretimine yapılmalıdır (Touraine, 2002:373).

4. SONUÇ

Müzakereci demokrasi, liberal demokrasiyi tamamen yadsıyan bir alternatif model olmaktan çok onun temel ilkelerini kabul eden ve onu derinleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu açıdan kendisine yöneltilen eleştirilere rağmen Habermas'ın müzakereci demokrasisi, politik iletişim, kamusal alan, anayasal yurttaşlık, kamusal tartışma gibi ampirik çalışmalara yön veren teorik çerçeveler sunmakla önemli bir yere sahip olmuştur. Habermas, insan haklarının korunduğu bir hukuk devletinde, tahakkümden arındırılmış bir iletişimin sorunları çözmede etkili olacağını ve ulus devlet çerçevesinde yönetsel dizgenin alacağı kararlara meşruluk kazandıracağını düşünmektedir. Ancak, meşruluk krizini söylemsellikle aşmak bir yana her geçen gün söylemselliğin kendisi (özerk bir politik iletişim anlamında) krize girmektedir. "Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak" (Habermas, 2002a) noktasında söylemler çözümün bir parçası olmaktan uzaklaşmakta, sorunun bir parçası haline gelmektedirler. Fakat pratikte gerçekleştirilmesinin güçlüğünden söz edilen müzakereci demokrasi, ampirik çalışmalara yön vermekle, politik tartışmalar için teorik çerçeve sunmakla, anahtar kavramlar oluşturmakla amacına ulaşmıştır.

İdeal konuşma ortamı, herkesin tartışmaya eşit olarak katılabilmesi, her savın herkes tarafından ileri sürülebilmesi, herkesin gereksinimlerini, isteklerini ve beklentilerini iletebilmesi, hiçbir konuşmacının içsel ya da dışsal zorlamaya maruz kalmaması, bu ilkeleri güvence altına alacak yasal çerçevenin kurulması, hakların yaşama geçirilmesi gibi ilkelerin yaşama geçirilmesine bağlıdır. Böyle bir ortamın toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal,

bireysel olmak üzere bütün düzeylerde belirli bir eşiği yakalamayı gerektirdiği açıktır. Yine de bu çaba, boş ve geçici işler için, özellikle salt tüketmek için harcanan zaman ve çaba göz önüne alındığında sergilenmeye değer bir çabadır.

Habermas'ı ayırt edici kılan şey, modelinin uygulanabilirliğinden çok, ortak sorunlar üzerine tartışan, çözüm arayan ve daha iyi bir dünyayı kurmaya çalışan ahlaki öznelere yer vermesi, “akıl”ı yaşamdan dışlamayıp “tamamlanmamış bir proje” olarak moderniteye iyimser yaklaşılmaya devam etmesidir. Birey, karar alma süreçlerini belirleme olanağı elinden alındıkça, kendini yeniden üretme noktasında biyolojik varlığına indirgenmekte, bir avuç insana yalnız kendinin değil ortak dünyanın geleceğini de bırakmaktadır.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI, M. Ali (2004), *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge, Ankara.
- ARENDR, Hannah (2006), *İnsanlık Durumu*, Çev.: Sina Şener, İletişim, İstanbul.
- ARİSTOTELES (1943), *Atinalıların Devleti*, Çev.: Suat Y. Baydur, M.E.B., Ankara.
- ARİSTOTELES (2000), *Politika*, Çev.: Mete Tunçay, Remzi, İstanbul.
- BENHABİB, Seyla (1992), “Models of Public Sphere: Hannah Arendt, the Liberal Tradition and Jurgen Habermas”, Ed.: C. Calhoun, *Habermas and Public Sphere*, MIT.
- BENHABİB, Seyla (1999), *Modernizm, Evrensellik ve Birey*, Çev.: Mehmet Küçük, Ayrıntı, İstanbul.
- CANFORA, Luciano (2002), *Demokratik Retoriğin Eleştirisi*, Çev. Durdu Kundakçı, Dost, Ankara,
- ÇİĞDEM, Ahmet (1997), *Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas*, İletişim, İstanbul.
- DAHL, Robert (1996), *Demokrasi ve Eleştirileri*, Çev.: Levent Köker, Yetkin, Ankara,
- DURŞUN, Yücel (1999), “Habermas’ın Söylem Etik’ine Bakışı”, *Doğu Batı*, Y. 3, S. 9, (ss. 101- 117).
- GAYNOR, Denis (2007), “Democracy in the Age of Information: A Reconciliation of the Public Sphere”, www.georgetown.edu/bassr/gaynor/intro.htm, (erişim tarihi: 13 Ekim 2007).
- GORZ, Andre (2001), (A. Tourain’dan aktaran), *Yaşadığımız Sefalet*, Çev.: Nilgün Tural, Ayrıntı, İstanbul.
- GOULD, Carol (1999), “Çeşitlilik ve Demokrasi: Farklılıkların Temsili”, Çev.: Zeynep Gürata vd., Ed. Seyla Benhabib, *Demokrasi ve Farklılık*, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- GUEHENNO, Jean M. (1998), *Demokrasinin Sonu*, Çev.: M. Emin Özcan, Dost, Ankara.
- GÜLER, Birgül A.(2005), *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, İmge, Ankara.
- FOX, C. James ve Hugh Miller (1995), *Postmodern Public Administration: Toward Discourse*, Sage Publications, USA.
- HEATER, Derek (2007), *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*, Çev.: Meral D. Üst, İmge, Ankara.
- HABERMAS, Jürgen (1997), *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*, Çev.: Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İletişim, İstanbul.

- HABERMAS, Jürgen (1999), “Demokrasinin Üç Normatif Modeli”, Ed. S. Benhabib, *Demokrasi ve Farklılık*, Çev.: Zeynep Gürata vd., Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen (2001), *İletişimsel Eylem Kuramı*, Çev. : M. Tüzel, Kabalcı, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen (2002a), “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak: *Siyaset Kuramı Yazıları*, Çev.: İlknur Aka, YKY, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen (2002b), *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, Çev.: Medeni Beyaztaş, Bakış, İstanbul.
- HAYEK, F. A.(1960), *The Constitution of Liberty*, Routledge and Keagan Paul, London.
- HELD, David ve Larry Simon (2006), “ Habermas’ın Geç Kapitalizme Dair Kriz Kuramı”, Haz. H. Emre Bağce, *Frankfurt Okulu*, Doğu Batı, Ankara, s. 387- 412.
- KYMLİCKA, Will, (2004), *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, Çev.: E. Kılıç, Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- KYMLİCKA, Will (2006), “Yükümsüz Özne”, *Liberaller ve Cemaatçiler*, Çev.: B. Demir, Dost, Ankara.
- FİŞEK, Kurthan (2005), *Yönetim*, Paragraf, Ankara.
- MOUFFE, Chantal (2000), *Demokratik Paradoks*, Çev.: A. Cevdet Aşkın, Epos, Ankara.
- MUMFORD, Lewis (2007), *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, Çev.: Gürol Koca ve Tamer Tosun, Ayrıntı, İstanbul.
- PARKINSON, C. Northcote (1984), *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, Çev.: Mehmet Harmancı, Remzi, İstanbul.
- PİRENNE, Henri (2006), *Ortaçağ Kentleri*, Çev. : Şadan Karadeniz, İletişim, İstanbul.
- SARIBAY, A. Yaşar (1991), “Yurttaşlık ve Katılmacı Demokrasi”, *Birikim Dergisi*, Aralık, S. 32.
- SARTORI, Giovanni (1996), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çev.: Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan, Yetkin Yayınları, Ankara.
- SHABANI A. Payrow (2007), “Habermas’ Between Facts and Norms: Legitimizing Power?”, Working Paper, University of Ottawa, www.bu.edu/wcp/Papers/Poli /PoliShab/htm, (erişim tarihi: 13 Ekim 2007).
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban (2005), “Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi”, *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, S. 10, (ss. 139–162).
- TOURAİNE, Alain (2002), *Modernliğin Eleştirisi*, Çev.: Hülya Tufan, YKY, İstanbul.
- ÜNSAL, Artun (1988), “Yurttaşlık Zor Zanaat”, *75. Yılda Tebaa’dan Yurttaş’ a Doğru*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

WALZER, Michael (1992), “The Civil Society Argument”, Ed. C. Mouffe, *Dimension of Radical Democracy*, Verso, London.

VERGİN, Nur (2008), *Siyasetin Sosyolojisi*, Doğan Kitap, İstanbul.

VİLLA, Dana (1996), “Post Modernlik ve Kamusal Alan”, *Cogito*, S. 8, (ss. 259 – 274).